

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน และมหาชีวาลัยอีสาน

3.1 เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มผู้นำทางภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนหนึ่งที่ต้องการรวมแก้ไขปัญหาของเกษตรกรชนบทภาคอีสาน โดยต้องการส่งเสริมแนวคิดการพึ่งตนเองและการดำรงชีวิตด้วยระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงเพื่อสร้างเสริมสุขภาวะแก่เกษตรกรและผู้ที่เกี่ยวข้อง

3.1.1 ความเป็นมา

ความเป็นมาของเครือข่ายมีจุดเริ่มต้นจากการรวมตัวแก้ไขปัญหารื่องวัลพลาสติกของผู้นำในท้องถิ่นอีสานจำนวนหนึ่ง ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงประมาณปีพ.ศ. 2536 จากโครงการอีสานเขียวของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงวัวสายพันธุ์ต่างประเทศ ซึ่งต่อมาถูกเรียกว่า "วัลพลาสติก" เพราะเป็นวัลที่คัดทิ้งมาจากประเทศออสเตรเลีย ร่างกายจึงไม่สมบูรณ์ เลี้ยงแล้วผอมและไม่สามารถผลิตลูกวัว ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนจากโครงการดังกล่าวจึงมาปรึกษากับผู้รู้ท้องถิ่น คือ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชมพฤทธิ และพ่อคำเตื่อง ภาษี ซึ่งต่อมาได้ร่วมกับชาวบ้านแก้ไขปัญหโดยรับความช่วยเหลือด้านข้อมูลทางวิชาการและกฎหมายจากนักวิชาการหลายท่าน เช่น ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ฯลฯ

"...เรื่องราวของวัลพลาสติก ชาวบ้านหลายต่อหลายคนวิ่งมาหาผม ผมก็ไปปรึกษากับพ่อคำเตื่องแล้วก็พากันไปที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตอนนั้นเขาจัดสัมมนาเกษตรทางเลือกได้พบคุณหมอประเวศ อาจารย์ระพี ก็ได้รับคำแนะนำให้ไปคุยกับคุณทองใบทองเปาต์ เพื่อปรึกษาด้านกฎหมาย แล้วพวกผมก็ไปพบอาจารย์เสน่ห์ ที่ตอนนั้นเป็นกรรมการใหญ่ของเอ็นจีโอ สทพ.(สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา) อาจารย์ได้ลงมาในพื้นที่ด้วย และได้พาอาจารย์ออกพื้นที่ให้เห็นสภาพว่า ชาวบ้านไม่ได้อยู่ในกติกาค่าที่จะอยู่รอดได้ มันเป็น

กติกาก่อนคนอื่น ปัญหาเยอะไปหมด ต่อมาอาจารย์เสนอให้ช่วยประสานโดยไปเชิญเจ้าหน้าที่ จากกรมปศุสัตว์ และคนที่เกี่ยวข้องมาคุยกันที่สหพ. แล้วก็ไปประชุมกันที่โรงแรมสีมาธานี แต่ก็ตกลงไม่ได้เพราะเจ้าหน้าที่เขายืนยันว่าวัวของเขาดี เมื่อตกลงกันไม่ได้เราก็เลยมาจัด ประชุมที่ราชภัฏและดำเนินการคืนวัวโดยการเทวูที่หน้าศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ..”¹

จากการดำเนินการดังกล่าวทำให้รัฐต้องแก้ปัญหาโดยการรับวัวกลับคืนไป การ รวมตัวเพื่อแก้ปัญหาวัวพลาสติกทำให้ศาสตราจารย์เสนอ แจมริก เห็นถึงความเข้มแข็งที่จะสู้กับ ปัญหาของชาวบ้าน จึงได้ลงมากกระตุ้นให้ผู้รู้ท้องถิ่นเหล่านี้ทำงานภาคสังคมเพื่อสร้างความ เข้มแข็งในชุมชน

“ ..อาจารย์เสนอ ท่านบอกว่าอีสานเป็นอย่างนี้มานานแล้ว เวลามีปัญหาที่ร่วมมือกัน ลูกขึ้นแข็งขัน แต่พอเสร็จแล้วก็ลงไปนอนให้เขาเหยียบใหม่ เป็นประวัติศาสตร์ของอีสาน ทำไมในอีสานมีปราชญ์ชาวบ้าน มีภูมิปัญญาชาวบ้าน มีคนที่มีความรู้ยังลุกขึ้นมายืนอยู่ ได้ ถึงมีผลกระทบอะไรมาคนเหล่านี้ก็อยู่ได้ ไม่มีปัญหา แล้วทำไมความรู้แบบนี้ถึงไม่ไปสู่ ชุมชน ไปสู่คนอื่น คนรอบข้างทำไมไม่ได้รับอันสงฆ์จากเรื่องนี้ หลังจากทำเรื่องวัว พลาสติกเสร็จท่านก็ว่าน่าจะให้คนกลุ่มนี้ได้รวมตัวกันว่าจะเดินหน้าอย่างไร ไม่ใช่แก้ปัญหา แล้วจบไปเหมือนที่ผ่านมา พวกผมก็คุยกัน 3 คน มีพ่อผาย ครอบาสุทธินันท์ และผม ก็มา คิดถ่าร่วมกันถ้าจะทำจะคิดเรื่องอะไร ก็คิดเรื่องสร้างชุมชนท้องถิ่นอีสานให้คนพึ่งตัวเอง และพึ่งพากันเอง เรามุ่งหมายให้คนพึ่งตนเองและพัฒนาพื้นที่ฟูเรื่องสิ่งแวดล้อม ให้ ครอบครัวอบอุ่น แล้วต่อไปชุมชนก็จะกลับมาเข้มแข็ง เราสรุปวิธีการว่าจะต้องเริ่มที่ ความคิดกันก่อน โดยเอาความรู้ของผู้รู้ที่อยู่ในพื้นที่อีสานมาหลอมรวมกัน อย่างครอบามี จุดเด่นเรื่องวนเกษตร เรื่องป่าไม้ ผมก็เรื่องเกษตรธรรมชาติ เรื่องไม่ใช้สารเคมี พ่อผายก็ ไร่ นา สวน ผสม ความคิดพวกนี้จริงๆก็เหมือนกัน คือ มองเรื่องพึ่งพาตนเอง คนคิด คล้ายๆกันแต่อยู่คนละมุมมาเจอกันมันก็มีพลังมากขึ้น พอมาคิดร่วมกันก็สมบรูณ์มากขึ้น และมีฝ่ายวิชาการของอ.เสนอหลงมากก็ทำให้ดูอะไรได้กว้างและชัดขึ้น..”²

¹ สัมภาษณ์ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, ผู้นำมหาชีวลัยอีสาน, 2 กรกฎาคม 2549

² สัมภาษณ์ คำเตื่อง ภาชี, ปราชญ์ชาวบ้าน กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์, 16 มกราคม 2549

คำแนะนำดังกล่าวส่งผลให้ผู้นำชุมชนจาก 3 พื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ คือ พ่อผาย สร้อยสระกลาง จากอำเภอลำปลายมาศ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ จากอำเภอสตึก และพ่อคำเตื่อง ภาษี จากกิ่งอำเภอแคนดง ร่วมกับสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนามาพบปะและหารือกัน ในช่วงปีพ.ศ. 2536 ผลจากการหารือดังกล่าวทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้รู้ท้องถิ่น สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาภายใต้การนำของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก สภาการศึกษาแห่งชาติ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ และมูลนิธิชากาว่าจากประเทศญี่ปุ่น โดยร่วมกันจัดตั้งโครงการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในนาม “โรงเรียนชุมชนอีสาน” ในปีพ.ศ. 2537 มีพื้นที่ดำเนินการในจังหวัดบุรีรัมย์และนครราชสีมา โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำแต่ละชุมชนดังนี้

- 1) พ่อผาย สร้อยสระกลาง เป็นผู้นำชุมชนอีได้น้อย ดำเนินการในพื้นที่อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
- 2) พ่อคำเตื่อง ภาษี เป็นผู้นำชุมชนอีสานการเกษตร ดำเนินการในพื้นที่กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์
- 3) พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ เป็นผู้นำชุมชนชุกสะอื่น ดำเนินการในพื้นที่อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

โรงเรียนชุมชนอีสานมีเป้าหมายหลักเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชน โดยใช้กระบวนการกระตุ้นและจูงใจเพื่อส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การปฏิบัติในพื้นที่จริง โดยมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการพัฒนางานอย่างเป็นระบบเครือข่าย³ ดังนั้นสาระรากฐานของโรงเรียนชุมชนอีสานก็คือ การพยายามแสวงหาทางเลือก โดยการปรับเปลี่ยนหลักความคิดที่จะเสริมสร้างวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ เพื่อฟื้นคุณค่าความสำคัญของศักยภาพของบุคคลและชุมชนท้องถิ่นชนบท และในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างฐานภูมิปัญญาเพื่อการเรียนรู้ดำรงตนอย่างมีศักดิ์ศรีในโลกของการเปลี่ยนแปลง⁴

“เรื่องการปลูกจิตสำนึก การจัดระเบียบความนึกคิดให้ถูกทิศถูกทาง เราพยายามให้เขาค้นหาตัวเองให้พบ เมื่อพบแล้วให้ค้นหาหลักความจริงต่อไป รู้ให้ได้ว่าจะวางแผนฝ่าตัดวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างไร ไม่มีโจทย์สำเร็จรูปให้ใครทั้งนั้น แต่เรามีบทเรียนจากชีวิตให้ศึกษากัน ประการแรกต้องเรียนไป สังเกตไปแก้ไขทีละประาะๆ เจาะตรงไหนไม่เข้า

¹ ครูบา เป็นคำเรียกยกย่องผู้ที่มีความรู้เป็นครูบาอาจารย์

² สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. เอกสารโครงการเครือข่ายชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน. 2538. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

³ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. เอกสารโรงเรียนชุมชนอีสาน. 2539. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ก็มาปรึกษาครูบาอีกทอดหนึ่ง เมื่อกระบวนการตรงนี้ผ่านไปได้ เราก็เชื่อมโยงเครือข่ายแต่ ละจุดให้เข้ามาพลิกพลังเพื่อสร้างรากฐานให้เกิดภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนของตน”⁵

โรงเรียนชุมชนอีสานมีสมาชิกจาก 3 ชุมชน รวมมีสมาชิกประมาณ 150 คน โดยแต่ละ ชุมชนจะคัดเลือกสมาชิกภายในชุมชนนั้นๆเอง ตามเกณฑ์กว้างๆ เช่น มีใจรักในการเกษตร มี ความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน เป็นต้น แต่ที่สำคัญคือ เมื่อจบการฝึกอบรมสมาชิกจะต้องมี ความพร้อมที่จะเสียสละความสบายส่วนหนึ่ง โดยการออกไปตั้งหลักแหล่งอยู่ในที่นา

“ ยุทธศาสตร์ของโรงเรียนชุมชนอีสานเริ่มขึ้นที่ใจ สมาชิกทุกคนจะต้องผ่าน กระบวนการที่เราเรียกว่า “ลูกโซ่ตาย” พวกเขาหนีบซี่ไถไม่ยอมผ่านด่านโรงเรียนนี้ไป ไม่ได้ บางคนจึงตม้ตายตั้งแต่วันขอสมัครเข้าเรียน พอเจอกฎที่กำหนดให้ออกไปอยู่ใน ท้องไร่ท้องนาก็ถอยกรูดกันแล้ว ดังนั้นจุดที่จะเริ่มเรียนก็ต้องตั้งต้นกันตั้งแต่เรื่องจิตใจ ความมานะ บากบั่น อดออมอดกลั้น”⁶

ซึ่งการไปอยู่ที่ไร่นาก็เพื่อจะได้ใช้เวลาดูแลกิจการ เรื่องดิน น้ำ พืช และสัตว์อย่าง ใกล้ชิด และทำงานเกษตรอย่างละเอียดประณีต จึงเป็นที่มาของการทำ “เกษตรประณีต”

“ เกษตรประณีต เป็นการเพาะปลูกแบบเอาใจใส่มากขึ้น อาจจะเลือกพื้นที่ให้ เหมาะสมกับพันธุ์พืช มีการคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์พืชและสัตว์ ให้นุ้ยให้อาหารเสริม อย่างพอเพียง ในจุดที่ขาดน้ำจะต้องเตรียมการล่วงหน้า เช่น การใช้หญ้าหรือฟางข้าว ช่วยปกคลุมโคนต้น การปลูกผสมผสานระหว่างพืชต่างระดับจะถูกนำมาใช้ การปลูก พืชผักในหลุมลึกเพื่อลดการคลายน้ำ เกษตรกรจะต้องเรียนรู้ที่จะผสมผสานงานเหล่านี้ ด้วยตนเอง ดังนั้นโรงเรียนชุมชนอีสานจึงวางหลักการที่จะให้ผู้เข้ารับการอบรมเรียนรู้หลัก ใหญ่ทั้ง 3 ส่วน โดยพอมายจะรับเรื่องเกษตรผสมผสาน พอมาค่าต้องจะรับเรื่องของเกษตร ธรรมชาติ พอสุทธิมันท์รับเรื่อง วนเกษตร ผู้เข้ารับการอบรมจะต้องหมุนเวียนไปกินนอน ศึกษาหาประสบการณ์ตรงจากของจริงในแต่ละสถานี เมื่อรู้เมื่อเห็นอย่างกว้างขวางแล้วก็

⁵ คำเตือน ภาณี. “ทางเข้าหรือทางออก.” เอกสารการอภิปรายเรื่อง โรงเรียนชุมชนอีสาน ณ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี 10-12 กันยายน 2538. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁶ สุทธิมันท์ ปรัชญพฤทธิ์. “เกษตรกรรมแบบประณีตจะช่วยต่อลมหายใจชนบทได้อย่างไร.” เอกสารประกอบการฝึกอบรม สมาชิกโรงเรียนชุมชนอีสาน รุ่น 2. 19-25 เมษายน 2538. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

น่าจะมีคำตอบในระดับหนึ่งที่พอจะช่วยในการตัดสินใจว่าตนเองนั้นพร้อมที่จะผ่าตัดวิถีชีวิตของตนเองแล้วหรือยัง การไปอยู่ในไร่นานั้นมีดีหลายอย่าง มีเวลาทำงานมากขึ้น สามารถดูแลเอาใจใส่ได้เต็มที่ รู้เห็นความเป็นไปเปลี่ยนแปลงรอบด้าน การอยู่กับปัญหาแต่แรกเริ่มจะทำให้รู้จักวิธีที่จะแก้ไขได้ด้วยตนเอง”⁷

“ เกษตรกรต้นแบบจากโรงเรียนนี้จะต้องออกไปอยู่ในท้องไร่ท้องนาของตนก็เพื่อให้มีเวลาทำงานมากขึ้น และสามารถดูแลงานได้อย่างใกล้ชิด อีกทั้งจะมีพื้นที่ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ได้อย่างอิสระ หลักการดังกล่าวนี้จะให้กำลังใจ ให้ความรู้เพื่อไปเสริมความคิด พัฒนาความคิด แล้วนำพลังกายพลังใจนั้นไปจัดการกับปัญหารอบด้าน ด้วยความอดทนอดกลั้น ฝ่าฟันทุกสิ่งทุกอย่างด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง เพื่อนำครอบครัวไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด”⁸

ต่อมาโรงเรียนชุมชนอีสานทำ “โครงการเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน” โดยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม เริ่มดำเนินงานตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2539 ถึงเดือนเมษายน 2542 โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมขีดความสามารถในการดำเนินงานเกษตรกรรมยั่งยืน คือ การทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรผสมผสานและวนเกษตร โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกองค์กร และการปฏิบัติในแปลงเกษตรของตนเอง มีการขยายพื้นที่การเรียนรู้ให้กว้างขวางมากขึ้นโดยขยายไปที่อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวได้มีกิจกรรมการส่งเสริมศักยภาพผู้นำภูมิปัญญา เนื่องจากผู้นำเหล่านี้เป็นผู้รู้ในท้องถิ่นที่มีแนวคิดและวิถีชีวิตที่ประสบความสำเร็จสามารถพึ่งตนเองได้ จนได้รับการยกย่องทั้งจากท้องถิ่น ภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน หากแต่ความสำเร็จดังกล่าวนี้จะเป็นลักษณะปัจเจกเฉพาะบุคคลและยังไม่มีกระบวนการและนำองค์ความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างกว้างขวางเท่าที่ควร ประกอบกับท่านเหล่านี้ต่างกระจายตัวอยู่ในท้องถิ่นอีสานเป็นจำนวนมาก ดังนั้นกลุ่มผู้นำโรงเรียนชุมชนอีสานจึงเห็นความสำคัญในการรวมตัวและได้ร่วมกับสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาทำแผนงานเครือข่ายสถาบันปราชญ์ชาวบ้านขึ้น โดยมีการจัดเสวนาและจัดกิจกรรมปราชญ์สัญจร เพื่อเพิ่ม

⁷ สุธินันท์ ปรัชญพฤทธิ. “เกษตรกรรมแบบประณีตจะช่วยต่อลมหายใจชนบทได้อย่างไร.” เอกสารประกอบการฝึกอบรมสมาชิกโรงเรียนชุมชนอีสาน รุ่น 2. 19-25 เมษายน 2538. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁸ คำเตือน ภาสี. “ทางเข้าหรือทางออก.” เอกสารการอภิปรายเรื่อง โรงเรียนชุมชนอีสาน ณ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี 10-12 กันยายน 2538. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

ศักยภาพของปราชญ์ผู้นำในท้องถิ่นให้มีการรวมตัวและสามารถเป็นแหล่งความรู้ของชุมชน⁹ ในปีพ.ศ. 2539 จึงได้จัดเวทีปราชญ์ชาวบ้านขึ้น เพื่อเป็นเวทีที่ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ทรงคุณวุฒิจากที่ต่างๆ ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนและระดมความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมร่วมกัน จากการจัดเสวนาดังกล่าวทำให้มีผู้สนใจเข้าร่วมแลกเปลี่ยนมากมาย และหนึ่งในนั้นก็คือ นายแพทย์อภิสิทธิ์ อำนวยรางวัล จากมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่นจัดขึ้น ที่เคยติดตามศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วสี มาศึกษางานเครือข่ายของโรงเรียนชุมชนอีสาน ได้เข้าเสวนาและเห็นประโยชน์จากกิจกรรมดังกล่าว ดังนั้นเมื่อโรงเรียนชุมชนอีสานจบโครงการจึงมาเสนอให้ปราชญ์ชาวบ้านรวมตัวกันต่อไป เพราะถ้าชาวบ้านทำได้อย่างพอคำเตือน พอผาย พอสุทธินันท์ หรือพอมหาอยู่ ไม่ว่าจะเกิดปัญหาใดๆขึ้นชาวบ้านก็อยู่ได้ อีกทั้งการเสนอนี้ นายแพทย์อภิสิทธิ์ได้พูดถึงเครือข่ายผู้นำคนอื่นๆ ให้ฟัง เช่น พ่อชาลี(จากจังหวัดอำนาจเจริญ) พ่อเชียง (จากจังหวัดสุรินทร์) พ่อประคอง พ่อจันทร์(จากจังหวัดนครราชสีมา) พ่อทองหล่อ (จากจังหวัดบุรีรัมย์) พ่อทัศน์ พ่อผอง และพ่อบุญเต็ม(จากจังหวัดขอนแก่น) ซึ่งถ้าผู้นำเหล่านี้มารวมตัวกันทำประโยชน์ก็จะกลายเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ของอีสานต่อไป¹⁰ จากการเสนอนี้ทำให้เกิดการรวมตัวและพัฒนาเป็นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน โดยมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น เป็นฝ่ายเลขานุการที่ประสานงานเครือข่าย และได้ขยายงานพัฒนาชุมชนต่อจากโรงเรียนชุมชนอีสานจนถึงปัจจุบัน

โรงเรียนชุมชนขอทุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมทำ 3 ปีก็หมดระยะ งานของโครงการก็หยุดไป แต่งานในพื้นที่ของปราชญ์แต่ละคนยังคงทำอยู่ แต่จะไม่เข้มข้น ไม่เป็นระบบมากเหมือนเก่า เพราะเรามีสมาชิกอยู่กันหลายหมู่บ้านจะตามไปดูพื้นที่ จะไปประชุมเรา ก็ยากขึ้น เราจะเอาน้ำมันที่ไหนไป มันก็ติดขัดกันอยู่บ้าง พอตีหม้ออภิสิทธิ์เอาเครือข่ายปราชญ์

⁹ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. เอกสารโครงการเครือข่ายชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน. 2538. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁰ ปรินญาภรณ์ พรหมดวง. เดินทีละก้าว กินข้าวทีละคำ ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน. (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์. 2548). หน้า 100.

มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1. เพื่อพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งโดยการรวมกลุ่มด้วยธรรม โดยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสมเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา 2. เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านให้เกิดปัญญานำไปสู่กิจกรรมการแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของมวลสมาชิกครอบครัวและชุมชนในที่สุด 3. เพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมที่ดั่งงามในอดีตให้สามารถร่วมกันใช้ทุนทางสังคมในการทำงานเครือข่ายร่วมกัน 4. เพื่อสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการทำงานร่วมกันทุกชาติให้พ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยการรวมคนที่มีความสนใจแนวทางพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองด้วยความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน โดยใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ให้เหมาะสม

ชาวบ้านมา รู้สึกทุนเบื้องต้นจะเป็นมูลนิธิของหมอ เอามาให้มีค่าน้ำมันมารดแจกกัน ต่อมาก็มีทุนจากชิป มาส่งเสริมให้เราได้เรียนรู้แลกเปลี่ยน อบรม สัมมนา ก็เลยสานต่อได้ แต่จะไม่เข้มเหมือนก่อน ตอนนี่เราทำร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เราถือว่าเป็นงานที่เติบโตมาจากโรงเรียนชุมชนอีสาน แต่ตอนนี่เราทำเรื่องที่กว้างขึ้น คนที่เข้ามาตรงนี้ก็เหมือนเดิม วิธีการของเครือข่ายก็ต่างกันไป ตรงที่มีระบบวิชาการเข้ามาร่วมมากขึ้น ก็ค่อยปรับเปลี่ยน ค่อยๆลอง ค่อยๆพัฒนามาเรื่อยๆ”¹¹

กิจกรรมในระยะแรกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน คือ การจัดประชุมเสวนาปราชญ์ชาวบ้านที่ต่อเนื่องมาจากโรงเรียนชุมชนอีสาน โดยมีการจัดประชุมปีละ 2-4 ครั้ง จนถึงปลายพ.ศ.2541 วิกฤติการณ์ของสังคมมีแนวโน้มรุนแรงเพิ่มมากขึ้น กลุ่มผู้นำเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯจึงได้นัดหมายจัดประชุมสัญจรกันทุกเดือน ดังนั้นตั้งแต่เดือนตุลาคม 2541 เป็นต้นมาจึงเกิดการประชุมสัญจรเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานทุกเดือน ซึ่งจะจัดประชุมสัญจรหมุนเวียนไปตามแต่ละศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์

- 1) เพื่อสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง
- 2) เพื่อส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และพัฒนาผู้นำเหล่านี้ขึ้นเป็นปราชญ์ชาวบ้านรุ่นต่อไปในการเป็นแบบอย่างของคนรุ่นหลัง
- 3) เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวในภาคอีสานภายใน 18 ปี คือ พ.ศ.2560¹²

ปัจจุบันเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานมีพื้นที่ดำเนินการในเขตอีสาน 5 จังหวัด คือ บุรีรัมย์ นครราชสีมา สุรินทร์ ขอนแก่นและอำนาจเจริญ โดยมีสมาชิกร่วมเครือข่าย 2000 กว่าครัวเรือน จาก 200 ชุมชนและมีศูนย์การเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน 12 ศูนย์ และอีก 1 ศูนย์การเรียนรู้ คือ ศูนย์คำคูณ ซึ่งเป็นที่ตั้งของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น

¹¹ สัมภาษณ์ คำเคื่อง ภาณี, ปราชญ์ชาวบ้าน กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์, 16 มกราคม 2549.

¹² ยงยุทธ ขจรธรรม, อภิสิทธิ์ อ่างรวงกูร และทานทิพย์ อ่างรวงกูร, พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน, (ขอนแก่น : กองทุนภูมิปัญญาชาวบ้านภาคอีสาน มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น 2545), หน้า142-143.

3.1.2 หลักการและการดำเนินงาน

การดำเนินงานการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การสร้างความรู้ 2) การขับเคลื่อนทางสังคม 3) การบริหารจัดการเพื่อผลักดันเชิงนโยบาย

3.1.2.1. *การสร้างความรู้* เพื่อสนับสนุนและเพิ่มโอกาสในการพึ่งตนเองแก่เกษตรกรให้มากขึ้น โดยการรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เป็นชุดความรู้ ด้วยการจัดเวทีสัญจร เพื่อระดมสมองนำความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาตอบและบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ

“..มีความรู้ชุดหนึ่งอยู่บนตัวคนซึ่งได้จากความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีผสมผสานกับศาสนาที่แต่ละคนเชื่อและพ่วงกับวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมก็คือวัฒนธรรม เป็นชุดความรู้ที่เราไปเห็นของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง..”¹³

นอกจากนั้นยังมีการสร้างความรู้จากการวิจัย โดยจัดเวทีวิจัยชุมชนและเวทีวิจัยประเมินผล รวมทั้งได้ดำเนินโครงการต่างๆ ที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่ปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกในเครือข่าย ซึ่งการดำเนินงานในช่วงระยะที่ผ่านมา (พ.ศ. 2543 – พ.ศ. 2549) มีดังนี้

- พ.ศ. 2543 เครือข่ายฯทำการวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย” โดยรับทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ผลการวิจัยพบว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงความคิดให้รู้จักตนเองและผู้อื่น รู้การทำงานเป็นกลุ่ม รู้ทุกข์ รู้เหตุรู้ทางเลือก โดยการศึกษาดูงานจากของจริงของโรงเรียนชุมชนอีสานแล้ววางแผนปฏิบัติการร่วมกับกระบวนการติดตามซึ่งมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างต่อเนื่องทุก 1-2 เดือน สามารถเปลี่ยนแปลงความคิดและวิถีปฏิบัติของเกษตรกรได้ ทำให้มีอาหารการกิน มีเวลาให้ครอบครัวเพิ่มขึ้นและมีการปลูกต้นไม้ยืนต้นและไม่ใช้สอยเพิ่มมากขึ้น ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาค

¹³ สัมภาษณ์ อภิสิตี อ่างรวงกุล. ประธานมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น. 3 กุมภาพันธ์ 2550.

ประชาชน หรือ วปอ.ภาคประชาชน ซึ่งเครือข่ายใช้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและวิถีปฏิบัติไปสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างสมดุล¹⁴

- พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2549) เครือข่ายทำวิจัยชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ และสามารถนำความรู้ไปแก้ปัญหาของชุมชนได้มากขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)การทำวิจัยชุมชนทำให้เครือข่ายมีโอกาสตรวจสอบความรู้ที่มีอยู่และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ไปสร้างความรู้ชุดใหม่ เช่น ความรู้ในการทำการเกษตรกรรมอย่างประณีต ความรู้ในการบำรุงดินจิต ฯลฯ และสนับสนุนให้การจัดเวทีวิจัยร่วมกันทุกเดือน¹⁵

- พ.ศ. 2545 กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) สนับสนุนให้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานคัดเลือกหมู่บ้านที่สนใจเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง แต่เนื่องจากกองทุนต้องปิดตัวในปลายปี 2545 ทำให้มีระยะดำเนินการเพียงสี่เดือน คือ 1 มิถุนายน 2545 – กันยายน 2545 ผลการดำเนินงานคือได้คัดเลือกและมีการอบรมเกษตรกรจากหมู่บ้านที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้เพื่อส่งเสริมแนวคิดการพึ่งตนเองแก่ชุมชนในชนบท

- พ.ศ.2546 จนถึง พ.ศ.2549 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) ได้สนับสนุนเครือข่ายในการดำเนินโครงการชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน ดำเนินงานตั้งแต่ 1 เมษายน 2546 – 31 มีนาคม 2549 โครงการนี้เป็นโครงการวิจัยและพัฒนาที่มุ่งเน้นสุขภาวะทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคมและทางปัญญาของคนในชุมชนเป็นตัวตั้ง โดยใช้หลักอริยะสี่สี่ และหลักอภิธานิธรรมเพื่อรวมตัวร่วมกันเรียนรู้ ค้นหาความทุกข์หรือปัญหา ค้นหาสาเหตุ ค้นหาทางเลือกในการดับทุกข์ และค้นหาแผนปฏิบัติการ โดยในขั้นทางเลือกและแผนปฏิบัติการได้ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นหลักในการพัฒนาให้รู้จักตนเอง คือ ความพอเพียง รู้จักการอุดหนุนที่ไม่ว่าจำเป็นเพื่อลดรายจ่าย และอาศัยการออม คือ การออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน ส่งสมกัลยาณมิตรและภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา ร่วมกับการค้นหาผู้สนใจในแนวทางนี้¹⁶ โดยส่งเสริมให้เกิดเกษตรกรต้นแบบ ที่เป็นตัวอย่างและแกนนำ

¹⁴ อภิสิทธิ์ อ่างวรารุงกร และทานทิพย์ อ่างวรารุงกร. เพื่อแผ่นดินไทยของเรา.(ขอนแก่น: พระธรรมชนันท์, 2543). หน้า 11

¹⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 12.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน. หน้า 61.

เกษตรกรต้นแบบ คือเกษตรกรที่ได้รับการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนและได้รับการคัดเลือกจากหมู่บ้านละ 1 คน (แต่ละพื้นที่ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจะมีเกษตรกรต้นพื้นที่ละแบบประมาณ 15-20 คน) โดยจะมาเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเรื่องเกษตรแบบพึ่งตนเอง และนำความรู้ดังกล่าวไปปฏิบัติและเผยแพร่ให้กับคนในหมู่บ้านของตน พร้อมทั้งชักชวนคนที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้กับเครือข่ายซึ่งบุคคลกลุ่มนี้จะเรียกว่า เกษตรกรเป้าหมาย

การทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองแก่ชุมชนเป้าหมายของเครือข่ายฯ ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดการสร้างความรู้จากการปฏิบัติงานในพื้นที่และจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายฯ โครงการจบการดำเนินงานในระยะที่ 1 แล้ว ส่วนการดำเนินโครงการระยะที่ 2 นั้นเครือข่ายฯ ยื่นเสนอและอยู่ระหว่างรอผลการอนุมัติ

3.1.2.2 การเคลื่อนสังคม คือ การนำความรู้ที่ได้จากกระบวนการสร้างความรู้มาขับเคลื่อนทางสังคม เพื่อเผยแพร่และสร้างแนวร่วมในงานพัฒนาเกษตรกรรมของเครือข่าย โดยให้ปราชญ์ชาวบ้านและชุมชนเป้าหมายของศูนย์การเรียนรู้ทั้ง 13 แห่ง เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน นอกจากนั้นยังมีองค์กรพันธมิตรที่ร่วมผลักดันการขับเคลื่อนทางสังคม ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และกลุ่มผู้สนใจ เช่น ครู นักพัฒนาองค์กรเอกชน เป็นต้น และยังมีการผลิตสื่อเพื่อนำความรู้ ออกเผยแพร่ในวงกว้าง เช่น วารสารคำคูณ จดหมายข่าวก้าวทันปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน จดหมายข่าวก้าวทันประชาคมสุขภาพ อำเภออุบลรัตน์ และการเผยแพร่ทางวิทยุและโทรทัศน์¹⁷

3.1.2.3 การบริหารจัดการเพื่อผลักดันเชิงนโยบาย

1) การเผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์และสิ่งพิมพ์ รวมทั้งผลิตวีซีดีสารคดีแจกและเผยแพร่ในวงกว้าง

2) การจัดประชุมสังยุจรเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีกันทุกเดือน เพื่อเปิดโอกาสให้ปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกและพันธมิตรเครือข่าย ตลอดจนหน่วยงานต่างๆและผู้สนใจทั่วไป ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงแนวทางการดำเนินงานของเครือข่ายและแลกเปลี่ยนเรื่องการพัฒนาในประเด็นต่างๆ เช่น การจัดการความรู้และการจัดการเครือข่าย เป็นต้น

3) ประสานงานและเชื่อมต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น การประสานงานดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับความพร้อมและความสนใจขององค์กรในพื้นที่ ซึ่งบางศูนย์ได้มีการประสานงานที่เป็นรูปธรรมบ้างแล้ว เช่น เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่นได้เชื่อมต่อกับ อบต.คอนนิม และได้รับการอนุมัติบ่อน้ำเพื่อสนับสนุนการทำเกษตรจำนวน 60 บ่อให้แก่สมาชิก¹⁸ เป็นต้น

¹⁷ อภิสิทธิ์ อารวงราษฎร์ และทานทิพย์ อารวงราษฎร์. เพื่อแผ่นดินไทยของเรา. (ขอนแก่น: พระธรรมชนนีย์. 2543). หน้า 36-

¹⁸ สัมภาษณ์ บุญเต็ม ชัยลา. ปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น. 20 กุมภาพันธ์ 2550.

3.2 มหาชีวาลัยอีสาน

3.2.1 ความเป็นมา

มหาชีวาลัยอีสาน คือ ศูนย์การเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นโดยครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์ ศูนย์แห่งนี้ตั้งอยู่ที่บ้านปากช่อง ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานแก่เกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น คณะครู นิสิตนักศึกษา และผู้ที่สนใจงานพัฒนาท้องถิ่นและงานวิถึวนเกษตร ซึ่งเป็นการดำเนินกิจกรรมการเกษตร (การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ) ให้มีความสอดคล้องและเกื้อกูลกับระบบนิเวศน์ รวมทั้งส่งเสริมการจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพ และเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร การดำเนินงานดังกล่าวนี้มาจากประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาการเกษตรของครูบาสุทธินันท์ ที่เมื่อก่อนได้ทำการเกษตรปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด ปอ ถั่วเขียว ถั่วลิสง แล้วให้ผลตอบแทนแค่เสมอตัว และไม่ทำให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ดีขึ้น หากแต่กับส่งผลให้สภาพแวดล้อมและพื้นที่ยิ่งแห้งแล้งและเสื่อมโทรม ครูบาสุทธินันท์ จึงคิดหาหนทางแก้ไขและสรุปความคิดได้ว่า “คนเราก็มือนต้นไม้ ถ้ารากตื้นมันหากินในพื้นที่แห้งแล้งดินเลวไม่ได้ ต้องเป็นพืชรากลึกจึงจะตั้งต้นได้ ถ้าตั้งต้นได้ก็คงจะตั้งตัวได้”¹⁹ จากความคิดดังกล่าวทำให้ครูบาสุทธินันท์ ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงแนวทางการประกอบอาชีพจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวรากตื้นมาปลูกต้นไม้สร้างสวนป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ซึ่งการปลูกป่าในปีแรกนั้นยังไม่มีความรู้ว่าควรปลูกต้นไม้ชนิดไหน จึงได้ทดลองปลูกต้นไม้หลายชนิด เช่น ไม้ สะเดา ชี้เหล็ก ประดู่กระถินยักษ์ กระถินณรงค์ แดง และยูคาลิปตัส ผ่านไป 1 ปีปรากฏว่าต้นไม้ที่ปลูกในวันเดียวกันต้นยูคาลิปตัสเติบโตดีที่สุด จึงสรุปในเบื้องต้นได้ว่าต้นยูคาลิปตัสสามารถปลูกและเติบโตได้ดีในพื้นที่เสื่อมโทรมและแห้งแล้ง ดังนั้นในปี พ.ศ. 2524 จึงทดลองจัดการกับพื้นที่ดินเลนน้ำแฉะ โดยการทดลองปลูกยูคาลิปตัส 150,000 ต้นในพื้นที่ 500 ไร่ และมีการออกแบบการปลูกหลายลักษณะ เช่น ปลูกยูคาลิปตัสสลับกับไม้พื้นเมือง เช่น ประดู่ ยางนา แดง ฯลฯ ปลูกยูคาลิปตัสสลับกับผักยืนต้น เช่น สะเดา ชี้เหล็ก ฯลฯ และปลูกยูคาลิปตัสชนิดเดียวแต่มีหลายสายพันธุ์รวมกัน เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้ปลูกพืชไร่จำพวก ข้าวโพด มันสำปะหลังและหญ้าเลี้ยงสัตว์ระหว่างแถวต้นไม้ เพื่อสร้างรายได้ระหว่างรอต้นไม้โต พร้อมกันนั้นก็ได้ศึกษารูปแบบการสร้างอาชีพด้านการปลูกสร้าง สวนป่าให้มีกิจกรรมที่หลากหลายสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น การทดลองเลี้ยงสัตว์ใน

¹⁹ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ. คนนอกกระบบ. (กรุงเทพฯ: ศูนย์ทรัพยากร 4 เพื่อการศึกษาและสังคม. 2545). หน้า 58

สวนป่าได้แก่ แพะ แกะ โค สุกร ไก่ เป็ด และปลา การเพิ่มมูลค่าไม่ได้แก่ การเผาถ่าน การเพาะเห็ด การเพาะซำกล้าไม้ ฯลฯ

เมื่อการปลูกสร้างสวนป่าได้ผล ครูบาสุทธินันท์ จึงชักชวนชาวบ้านมาปลูกยูคาลิปตัส เนื่องจากมีต้นกล้ายูคาลิปตัสที่เพาะไว้เป็นจำนวนมาก และชาวบ้านที่อยู่บริเวณใกล้เคียงก็ประสบกับปัญหาการทำกรเกษตรเช่นเดียวกับครูบา ดังนั้นครูบาจึงต้องการส่งเสริมอาชีพการปลูกไม้เศรษฐกิจให้ชาวบ้านที่สนใจ แต่เนื่องจากการปลูกต้นไม้ต้องรอ 2-5 ปี ต้นไม้จึงจะโตพอที่จะตัดขายได้ ระหว่างนั้นต้องหารายได้จากอาชีพอื่นมาเสริม ดังที่ครูบาสุทธินันท์เล่าว่า

“..เราชวนชาวบ้านลองปลูกยูคาลิปตัส ที่นี้ปลูกยูคากว่า จะโตชาวบ้านจะกินอะไร สมัยนั้นฟ้าฝนยังดีหญ้าเต็มป่าไปหมด ก็คิดว่าน่าจะเลี้ยงวัว..”²⁰

ครูบาจึงคิดส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงโค โดยชักชวนชาวบ้านในเขตอำเภอสตึก รวมตัวเป็นผู้เลี้ยงโคเนื้อในปีพ.ศ. 2529 มีสมาชิกกลุ่มประมาณ 80 คน และได้จัดกิจกรรมต่างๆ เช่น ประชุมแลกเปลี่ยนเรื่องการเลี้ยงโค จัดงานวันโคเนื้ออีสานที่ศาลาประชาคมอำเภอสตึก²¹ ฯลฯ แต่การรวมกลุ่มดังกล่าวต้องเลิกไป เนื่องจากรัฐบาลส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงวัวในโครงการอีสานเขียว ชาวบ้านจึงหันไปเลี้ยงวัวตามโครงการดังกล่าว

หลังจากกลุ่มผู้เลี้ยงโคได้เลิกไป ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ได้เข้าร่วมงานพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับผู้รู้ท้องถิ่นอีกสองท่าน คือ พ่อคำเดื่อง ภาษี และพ่อผาย สร้อยสระกลาง และองค์กรพัฒนาเอกชน คือ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โดยร่วมกันสร้างเครือข่ายการเรียนรู้โรงเรียนชุมชนอีสาน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนให้เกษตรกรได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหาทางเลือกในการประกอบอาชีพและทางเลือกวิถีชีวิตที่เหมาะสม²² ต่อมาเมื่อหมดโครงการและสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาได้ถอนตัวไป ก็ได้ขยายงานเป็นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานโดยมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่นให้การสนับสนุน การเข้าร่วมเครือข่ายดังกล่าวยังคงวัตถุประสงค์เดิม คือ เพื่อพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรในชนบทอีสานให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความรู้ความสามารถแก้ไขปัญหา รวมทั้งพัฒนาตนเองและสังคมได้

²⁰ สัมภาษณ์ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์. ผู้นำมหาวิภาลัยอีสาน. 13 พฤศจิกายน 2549.

²¹ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์. คนนอกกระบบ. (กรุงเทพฯ: ศูนย์ทรัพย์สินกร 4 เพื่อการศึกษาและสังคม. 2545). หน้า 132

²² สิลลาภรณ์ นาคพรตพรพ. “ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้.” วารสารสุโขทัย ธรรมมาธิราช 8. 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2538): หน้า 43.

จากการที่ได้เข้าร่วมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ ทำให้ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ได้ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันกับเครือข่ายหลายอย่าง เช่น การทำวิจัยตัวชี้วัดความสุข การอบรมเกษตรกรตามหลักสูตรวิทยากรกระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพึ่งตนเอง การวิจัยชุมชนและการดำเนินงานโครงการชุมชนเป็นสุข นอกจากการเข้าร่วมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแล้ว ครูบาสุทธินันท์ยังดำเนินงานพัฒนาของตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาท้องถิ่นด้านการศึกษา และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เนื่องจากครูบาสุทธินันท์เห็นว่าสังคมชนชั้นนี้อ่อนแอสาเหตุสำคัญ คือ ระบบการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ของคนไทยอ่อนแอ ไม่สามารถคิดวิเคราะห์ปัญหา หรือสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพราะติดกรอบการศึกษาแบบท่องจำและให้คุณค่าการศึกษาในระบบที่แยกการศึกษาออกจากชีวิต ดังนั้นครูบาสุทธินันท์จึงต้องการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดโยงฐานชีวิตและท้องถิ่นเป็นสำคัญ รวมทั้งเชื่อมโยงความรู้ระหว่างท้องถิ่นกับวิชาการเพื่อเพิ่มทักษะ พัฒนาขีดความสามารถและยกระดับการประกอบอาชีพแก่เกษตรกร โดยอาศัยกระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว จากความตั้งใจดังกล่าวทำให้ครูบาสุทธินันท์ได้สร้างแหล่งการเรียนรู้ขึ้นในพื้นที่ของตน โดยมีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น มหาวิทยาลัยบ้านนอก กรมราชภัฏส่งเสริม จนสุดท้ายได้ตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชื่อ “มหาชีวลัยอีสาน” ซึ่งหมายถึง มหาวิทยาลัยชีวิต ที่คนจะได้เรียนรู้จากชีวิตจริง โดยมีมิติทางสังคม ชุมชนและวิชาการเชื่อมโยงอยู่ในกระบวนการเรียนรู้

3.2.2 เป้าหมายและการดำเนินงาน

มหาชีวลัยอีสานมีเป้าหมายในการดำเนินงาน คือ ต้องการส่งเสริมให้คนมีความรู้พอเพียงที่จะบริหารจัดการสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น มีศักยภาพพอที่จะแก้ปัญหาหรือพัฒนากิจกรรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น รวมทั้งเพื่อตอบปัญหาและคิดเรื่องอนาคตของชนบทอีสาน ดังจะทราบได้จากคำกล่าวของผู้นำมหาชีวลัยอีสาน

“ถ้าเราพัฒนาคนให้มีศักยภาพได้ โดยทำให้เขาคิดและตอบปัญหาของตนเอง รวมทั้งคิดและวางแผนอนาคตของตนได้ เขาก็จะอยู่ในอีสานได้ ไม่ต้องทิ้งถิ่นไปขายแรงงานที่ไหน”²³

²³ สัมภาษณ์ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ. ผู้นำมหาชีวลัยอีสาน. 12 สิงหาคม 2548.

“ถ้าเราพัฒนาคนให้มีศักยภาพได้ โดยทำให้เขาคิดและตอบปัญหาของตนเอง รวมทั้งคิดและวางแผนอนาคตของตนได้ เขาก็จะอยู่ในอีสานได้ ไม่ต้องทิ้งถิ่นไปขายแรงงานที่ไหน”²³

หลักการของมหาชีวาลัยอีสาน คือ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนจากคนรับรู้อย่างคนเรียนรู้อยู่ ส่งเสริมทักษะการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ประสบการณ์และต่อยอดความรู้ในท้องถิ่นกับความรู้ทางวิชาการ และใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาคนและสังคมชนบท

ในช่วงระยะที่ผ่านมา (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2549) มหาชีวาลัยอีสานมีการดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมายและหลักการดังกล่าวข้างต้น คือ

- พ.ศ.2540 ทำวิจัยโครงการบ้านเล็กในป่าใหญ่ร่วมกับสำนักงานโครงการพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติและคณะครูในเครือข่ายจัดตั้งระบบการเรียนรู้แบบ Home School²⁴

- พ.ศ. 2546 ทำโครงการไร่นาป่าผสม ได้รับการสนับสนุนทุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการทำเกษตรให้ค้ำนึ่งสภาพแวดล้อมและฟื้นฟูระบบนิเวศน์ โดยสนับสนุนให้มีการทำการเกษตรแบบที่เอื้อต่อความหลากหลายในระบบนิเวศน์ โดยมีกิจกรรมปลูกพืชไร่ ปลูกป่า ทำนาและเลี้ยงสัตว์

- พ.ศ. 2547 โครงการฟ้าสู่อิน การจัดการความรู้เรื่องดินของเกษตรกร ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม(สสส.) ดำเนินโครงการ 1 พฤษภาคม 2546 – 30 เมษายน 2547 เป็นกิจกรรมส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในการจัดการแก้ปัญหาเรื่องดินที่เสื่อมโทรมและฟื้นฟูคุณภาพดิน

- พ.ศ. 2548 โครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม(สสส.) ดำเนินโครงการ 1 ตุลาคม 2548 – 30 กันยายน 2551 เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่ชาวบ้านโดยการปฏิบัติและเชื่อมโยงกับความรู้ทางวิชาการ สร้างชุดความรู้ท้องถิ่น ยกกระดับการจัดการเรื่องอาชีพของชุมชน²⁵ ในช่วงนี้เองที่ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้ได้ยกระดับมาเป็นมหาชีวาลัยอีสานโดยร่วมกับมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีสร้างหลักสูตร

²³ สัมภาษณ์ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน, 12 สิงหาคม 2548.

²⁴ ยงยุทธ ขจรธรรม, อภิลิทธิ์ อ่างวรารังกูร และทนายพิทย อ่างวรารังกูร, พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน, (ขอนแก่น: กองทุนภูมิปัญญาชาวบ้านภาคอีสาน มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น2545), หน้า 112.

²⁵ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์, เอกสารโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน, 2548. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

